

Usmenoknjiževne vrste u proznim djelima Ive Andrića

Mladin, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:162283>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Usmenoknjiževne vrste u proznim djelima

Ive Andrića

Student/ica:

Petra Mladin

Mentor/ica:

doc.dr. sc. Denis Vekić

Zadar, 2020

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Usmenoknjiževne vrste u proznim djelima

Ive Andrića

Student/ica:

Petra Mladin

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Denis Vekić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petra Mladin**, ovime izjavljujem da je moj **završni specijalistički** rad pod naslovom **Usmenoknjiževne vrste u proznim djelima Ive Andrića** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojeg rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovog rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojeg rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Zadar, 29. listopada 2020.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Život i djelo Ive Andrića	3
3. Suodnos pisane i usmene književnosti	5
4. Usmenoknjiževne vrste u prozi Ive Andrića	7
4.1. Lirske pjesme.....	8
4.2. Epske pjesme	9
4.3. Mitovi	10
4.4. Predaje	11
4.5. Legende	14
4.6 Bajke i basne.....	16
4.7 Jednostavni usmenoknjiževni oblici.....	18
5. Zaključak	21
6. Literatura	23
7. Sažetak	25
8. Summary	26

1. Uvod

Predmet su završnog rada usmenoknjiževne vrste u prozi Ive Andrića.

Cilj je završnog rada u proznom stvaralaštvu Ive Andrića pronaći primjere za usmenu književnost. Prozna djela koja će se obrađivati u radu jesu romani: *Na Drini ćuprija* (1945.), *Travnička hronika* (1945.), *Prokleta avlja* (1954.), zbirka lirskih fragmenata *Znakovi pored puta* (1976.) i pripovijetke *Put Alije Derzeleza* (1919.), *Mustafa Madžar* (1924.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Aska i vuk* (1960.), *Ćorkan i Švabica* (1921.) i *Most na Žepi* (1925.).

Osim usmenoknjiževnih elemenata koji predstavljaju glavninu rada, bitno je inkorporirati i biografiju autora koja će posvjedočiti o njegovu značaju u književnosti, a pri njezinom će se pisanju služiti teoretskim razmatranjima Krešimira Nemeca i Velimira Viskovića.

U istraživačkome dijelu rada će se najprije reći nešto o usmenoknjiževnim vrstama, a nakon njihove definicije uslijedit će primjeri u navedenoj literaturi, proznom stvaralaštvu Ive Andrića. Teoretski dio u kojem će se definirati određeni žanrovi preuzet je iz klasifikacije teoretičara Stipe Botice, Krešimira Nemeca, Josipa Kekeza, Maje Bošković-Stulli, Borisa Škvorca, Nebojše Lujanovića, Marka Dragića i Branka Milanovića.

Istraživački dio rada pod nazivom *Usmenoknjiževne vrste u prozi Ive Andrića* podijeljen je na sedam dijelova: *Lirske pjesme*, *Epske pjesme*, *Mitovi*, *Predaje*, *Legende*, *Bajke i basne i Jednostavni oblici*. Ovakav model podjele usmene književnosti preuzet je od teoretičara Stipe Botice.

Prvo poglavlje, *Ivo Andrić*, donosi životopis autora, godine koje su bile presudne za njegovo stvaralaštvo te njegovu ulogu u hrvatskoj književnosti. U drugom će se poglavlju obraditi suodnos i temeljne razlike između usmene i pisane književnosti prema teoretskim razmatranjima Josipa Kekeza i Estele Banov-Depope. U navedenom će poglavlju biti govora o usmenoj književnosti, vremenu njezina nastanka, zakonitostima i definicijama prema razmatranjima prethodno navedenih teoretičara.

Slijedi temeljni dio rada u kojem će se obrađivati usmenoknjiževni elementi u Andrićevoj prozi, a započet će se sa lirskim i epskim pjesmama, nakon čega će se prijeći na prozne vrste – mitove, predaje, legende, bajke i basne te naposljetku jednostavne oblike. Nakon definiranja pojedine vrste, u odabranom će korpusu biti za nju pronađeni primjeri. Na početku poglavlja reći će se

nešto o Andrićevoj povezanosti sa usmenom književnosti kroz teoretska razmatranja Josipa Kekeza, Borisa Škvorca, Nebojše Lujanovića i Krešimira Nemeca.

U dijelu *Lirske pjesme* najprije se definira vrsta prema tumačenjima Josipa Kekeza i Stipe Botice, nakon čega slijede *Epske pjesme* za čiju se definiciju poslužilo građom istih teoretičara. U obama poglavljima nakon definicija, biti će izdvojeni oblici iz odabranog korpusa, a koji su u ovom slučaju pronađeni u romanu *Na Drini ćuprija* i pripovijetki *Ćorkan i švabica*.

U sljedećim će se poglavljima obrađivati prozne usmene vrste – mitovi, predaje, legende, bajke, basne i jednostavni oblici. Definicije za ove vrste biti će preuzete iz razmatranja Stipe Botice, Josipa Kekeza, Marka Dragića, Vande Babić, Denisa Vekića, Maje Bošković-Stulli, Krešimira Nemeca i Branka Milanovića. Usmenoknjiževni elementi u navedenim poglavljima temeljit će se na interpretaciji romana *Na Drini ćuprija* (1945.), *Travnička hronika* (1945.), *Prokleta avlija* (1954.), pripovijedaka *Mustafa Madžar* (1924.), *Put Alije Đerzeleza* (1919.), *Aska i vuk* (1960.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Ćorkan i švabica* (1921.), *Most na žepi* (1925.) te zbirke fragmenata *Znakovi pored puta* (1976.).

2. Život i djelo Ive Andrića

Ivo Andrić rođen je u Travniku, u obitelji bosanskih Hrvata katolika 1892. godine. Od svoje druge godine živi u Višegradu gdje pohađa i osnovnu školu, a 1903. godine se vraća u Sarajevo i tamo upisuje Veliku gimnaziju. Tijekom srednjoškolskog obrazovanja bio je aktivist *Mlade Bosne*, a u to vrijeme započinje i sa pisanjem svojih uradaka, pjesama i kraćih lirskih zapisa. U *Bosanskoj vili* 1911. godine izlazi mu prva pjesma *U sumrak*, a nedugo nakon i druga – *Blaga i dobra mesečina*. Iduće godine upisuje Mudroslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu gdje upoznaje mnoge pisce poput Vladimira Čerine, Ljube Wiesnera i Antuna Gustava Matoša. Unatoč brojnim poznanstvima, Andrić se ne snalazi dobro u Zagrebu i duboko ga pogađa malograđanska zadrtnost. (Nemec, 2016: 9-16).

U listopadu 1913. godine napušta Zagreb i upisuje slavistiku na Sveučilištu u Beču, a već početkom travnja s prijateljem odlazi u Krakov i upisuje filologiju na Filozofskom fakultetu. (Nemec, 2016:18).

Nastavlja pisati pjesme i održavati veze sa zagrebačkim krugom prijatelja, a iduće godine izlazi antologija *Hrvatska mlada lirika* u koju je uvršteno šest njegovih pjesama. U bilješci o autoru Ljubo Wiesner ga je predstavlja ovim riječima: „»Najčudesniji Sarajlija: bez i najmanjeg turskog atavizma: nježan, bijel i bolno – tanko mirisave duše kao oni bijeli njegovi cvjetovi što zare slatku tugu njegovih ženstveno čežnjivih snova. Odviše bez energije, da bi pisao duge članke. Kratak kao prolaznost avanturističke ljubavi. Princ bez dvora, paževa i princeza...“ (Visković, 2003: 244).

U kolovozu te godine, Andrić je uhićen zbog suradnje u pokretu koji je bio zaslužan za atentat na Franju Ferdinanda te boravi u splitskoj i šibenskoj tamnici, nakon čega biva prebačen u Rijeku i pušten zbog nedostatka dokaza u ožujku 1915. godine. Andrić se opet upisuje na Sveučilište u Zagrebu 1918. godine i radi kao urednik polumjesečnika *Književni jug*. (Nemec, 2016: 18- 29).

Početkom listopada 1919. godine zauvijek napušta Zagreb i seli u Beograd gdje je postavljen kao sekretar u Ministarstvu za vjere. Sljedeće mu je godine dodijeljen novi položaj; postaje sekretar poslanstva kraljevine SHS pri Svetoj stolici u Rimu.

U prosincu iste godine izlazi mu poetska zbirka *Nemiri*, a istodobno u Beogradu izlazi pripovijest *Put Alije Derzeleza*.

Godine 1921. objavljuje novelu *Dan u Rimu*, dovršava pisanje *Ćorkana i Švabice* i počinje pisati novele s bosanskom tematikom koje će objediniti u zbirci *Pripovetke*. Iste godine biva iz Rima premješten u Bukurešt, a nedugo nakon u Trst. Godine 1924. godine stekao je doktorat obranivši disertaciju pod naslovom *Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine*. Krajem 1924. vraća se u Beograd gdje mu tada izlazi prva zbirka novela *Pripovetke*. (Nemec, 2016: 39-44).

Godine 1925. izlaze u almanahu *Glasnik* trezvene mladeži lirsko- meditativni fragmenti koji će biti objavljeni posthumno, 1976. godine, pod naslovom *Znakovi pored puta*. U srpnju 1926. kreće na put po Bosni gdje posjećuje franjevačke samostane i sakuplja građu za pripovijetke iz fratarskog ciklusa. Nedugo nakon objavljuje *Legendu o Sv. Francisku iz Asizija*, a sljedeće godine u *Srpskom književnom glasniku* izlazi *Legenda o Lauri i Petrarki*.

U Beogradu mu je 1931. godine objavljena druga zbirka priča *Pripovetke* te za nju dobiva nagradu Kolarčeve zadužbine. Iste godine u Wiesnerovoj antologiji *1000 najljepših novela* izlazi njegova priča *Ljubav u kasabi*. Dvije godine nakon, odbija zahtjev Mihovila Kombola koji ga želi uvrstiti u *Antologiju hrvatske lirike* ne želeći da ga se svrsta u antologiju „s hrvatskim nacionalnim predznakom“. (Nemec, 2016: 44-50).

Godine 1934. objavljene su mu novele *Olujaci*, *Žeđ*, *Šetnja* i prvi dio triptiha *Jelena, žena koje nema*, a pjesma *Na moru* uvrstila ga je u *Jadransku antologiju* Nike Bartulovića. Iste godine Branimir Livadić ga obavještava da Matica želi izdati knjigu njegovih pripovijedaka, no uz uvjet da se djela ijekaviziraju, što Andrić odbija. Sljedeće godine objavljuje eseje *Razgovor s Gojom*, *Njegoš kao tragični junak kosovske misli* i *Raja u starom Sarajevu* te novele *Deca*, *Bajron u Sintri* i *Ruđanski begovi*. (Nemec, 2016: 51,52).

Početak 1938. godine prima Orden sv. Save prvoga reda i uključuje se u međunarodno filozofsko udruženje *Philosophia*. Godine 1942. upućuje Svetislavu Stefanoviću pismo u kojem odbija da mu se novele uvrste u *Antologiju srpske savremene pripovetke*, no pismo nije dospjelo do primatelja. Te godine piše novelu *Zmija*, dijelove triptiha *Jelena, žena koje nema* i završava pisanje *Travničke hronike*, a u prosincu sljedeće godine završava roman *Na Drini ćuprija*. Ratni ambijent u Beogradu opisuje u ciklusu novela: *Taj dan*, *S ljudima*, *Dedin dnevnik*, *Slučaj Stevana Karajana*, *Zatvorena vrata*, *Razaranja*.

Tijekom 1945. godine objavljena su mu tri romana: *Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika* i *Gospođica*, a sljedeće godine postaje predsjednik *Saveza književnika Jugoslavije*. U Zagrebu, Sarajevu i Beogradu mu izlazi nekoliko knjiga pripovijedaka, a 1948. godine tiska se knjiga

Nove pripovetke u koju su uvrštene pripovijetke nastale od 1944. do 1948. godine. (Visković, 2003: 249). Godine 1961. u Londonu izlazi engleski prijevod romana *Travnička hronika*, a zbog dobrih kritika i ugleda u akademskim krugovima iste godine Andrić dobiva Nobelovu nagradu za književnost. (Visković, 2003: 251)

3. Suodnos pisane i usmene književnosti

Usmena se književnost smatra najstarijim oblikom umjetničkog stvaranja putem jezičnog medija. Takav zaključak proizašao je iz dvaju procesa: odvajanjem književnosti od ostalih nejezičnih umjetnosti, a potom podjelom jezičnih umjetničkih tvorevina na usmene i one nastale putem pisma. Svaki je narod posjedovao oba tipa književnosti, a početci usmene književnosti vežu se uz početke samog čovječanstva. Unatoč tome što je pismo izrazito dugo u uporabi, postojala su područja do kojih ono nije uspjelo doprijeti, a na nekim se mjestima takvo izražavanje nije držalo najprikladnijim. (Kekez, 1983: 175).

Drukčiji ambijenti i razlike među vremenskim periodima uzroci su nepodudarnosti pisane i usmene književnosti na tematskom, ali i stilskom planu. Ta je nepodudarnost ponajviše uvjetovana tehnikom oblikovanja iz čega proizlazi činjenica da usmeni izričaj drukčije komponira određeni književni tekst. (Kekez, 1983: 175).

Promatrajući povijesni komunikacijsko- percepcijski suodnos dvaju književnosti, mogu se odvojiti tri faze. Za prvu, agrafijsku fazu, karakteristično je postojanje isključivo usmene književnosti, u drugoj fazi uz pismenu prevladava usmena, a u trećoj su fazi prisutne obje, no prevladava pisana književnost. Prva faza traje do početaka pismenosti, kada započinje druga i traje do drugog svjetskog rata koji označava početak treće faze koja traje do danas. Od početaka književnosti, pisana se tvori usmenoknjiževnim podacima i taj slijev jedne u drugu književnost poglavito je išao od usmene ka pisanoj. (Kekez, 1983: 177).

Promatrajući povijest kontinuiranog zapisivanja usmene tradicije dolazi se do zaključka da u situacijama kada se usmeni tekst izgovara pred pripadnicima drugih kultura, onaj koji izgovara često unosi promjene sukladno sa zapisivačevim isčekivanjima. Temelj razumijevanja trenutne stvarnosti u procesu zapisivanja je "živa govorna situacija". U povijesti hrvatske književnosti ta interferencija sa pisanom književnosti može se uočiti već u vremenu kad nastaju prvi spomenici. Relativno se rano pojavljuju usmenoknjiževni tekstovi ukomponirani u literarna

djela ili zbirke pjesama u rukopisu. Jedan od najznačajnijih primjera zapisivanja usmenog nasljeđa u hrvatskoj kulturnoj povijest je djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića u kojem u zapisivač kroz Nikolu i Pasokoja pretvara tradicijska usmena kazivanja. (Banov- Depope, 2005: 13).

Usmena književnost prodire do pisane na dva načina: *izravno iz performancijskog konteksta i posredstvom tehnike pisma*. Procesom praćenja usmenoknjiževne građe, u 20. se stoljeću mijenjao medij prijenosa određene usmenoknjiževne informacije pa tako od prvotnog govora medij postaje video zapis. U trenutku kad usmenoknjiževna tvorevina biva zapisana ili snimljena, nju se počinje promatrati kao književno djelo i otad usmenoknjiževna tvorevina bitak ostvaruje u tekstu. (Babić, Vekić, 2013: 3).

Zapisivači usmene književnosti provodili su mnogo vremena zapisujući različite vrste usmenoknjiževnih oblika tradicionalnim načinom- prijenosom kazivača usmenim putem zapisivaču. Prijenos usmenoknjiževne građe se smatra ispravnim onda kad zapisivač poštuje pravila zapisivanja usmenoknjiževne baštine, a to pravilo nazivamo *Hektorović- Vrazovim zakonom*. Petar Hektorović je već u 16. stoljeću u svom djelu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* postavio standard prijenosa usmenoknjiževne građe, tvrdeći da narodne pjesme treba zapisati izričito onako kako ih izgovori kazivač. Tri stoljeća kasnije, Stanko Vraz u časopisu *Kolo* preporučuje zapisivačima da ne rade nikakve preinake u procesu bilježenja. (Babić, Vekić, 2013: 2).

Zapisivanjem usmenog teksta dolazi do preoblikovanja njegove primarne egzistencije jer on predstavlja prekodiranje informacije iz izvornog u novi oblik. Korištenjem novih tehnologija raste i stupanj vjerodostojnosti u odnosu na usmeni oblik, no niti jedna od metoda bilježenja usmenog nasljeđa ne može očuvati sve komponente izvornog izvedbenog čina, s obzirom na to da zapis čuva tekst priče, ali ne i njezin izvedbeni kontekst. (Banov-Depope, 2005: 7).

4. Usmenoknjiževne vrste u prozi Ive Andrića

Pri određivanju u kolikoj je mjeri određena poetika, u ovom slučaju usmena književnost, zastupljena kod pojedinog pisca, razdoblja ili književnosti uopće, trebalo bi poći od već poznate činjenice o posebnom slijedu usmene ili pisane književnosti nekog naroda. Nakon toga bi uslijedilo ispitivanje međuprožimanja dvaju poetika, a potom bi se osvrnulo na sve što je na književnom aspektu prelazilo s jedne na drugu stranu, uzrokujući pritom promjene.

„Potrebno je slijediti trag podrijetla poetika pojedinih pisaca i razdoblja, opću atmosferu; zatim važnije i općenitije činjenice, mišljenja, ideje i osjećaje unutar poetika. Dakako, zanemariti se ne smije ni kompozicija, stil, versifikacija i drugo.“ (Kekez, 1988: 8).

Kao osnovni poticaj svog književnog stvaranja, Andrić ističe dvije značajke: „zapise o narodnoj kulturi i običajima (tu se prvenstveno spominje Vuka Karadžića), te usmeno bosansko pripovijedanje, od slušanja usmenih iskaza, priča i legendi lokalnih starijih ljudi u Višegradu, do istraživanja starih zapisa usmene predaje.“ (Škvorc, Lujanović, 2010: 7).

„Povezanost usmene književnosti s njezinim nazivom, zacijelo valja drugačije postaviti i odmah kazati da njezina posebnost proizlazi iz poetičkih osobina: motivsko- tematskom izboru i jezičnoj realizaciji u ukupnosti jezičnoga sustava.“ (Kekez, 1983: 190).

U Andrićevim tekstovima prevladavaju tipovi banaliziranih i karikiranih junaka proslavljenih u povijesnim izvještajima, kronikama, legendama i usmenoj predaji. Takvi tipovi nisu očekivani od strane publike, uzmemo li u obzir detaljan i pouzdan način prikazivanja povijesnih situacija u kojima se takav junak pojavljuje. (Lujanović, 2015: 123).

Krešimir Nemeč tvrdi da se Andrić pri pisanju romana *Na Drini ćuprija* služio modelom preuzetim iz folklorne tradicije. „Riječ je o narodnim legendama i predajama koje je stvarala kolektivna mašta, ali u kojima se uvijek čuva i »zrnice istine.«“ (Nemeč, 2016: 251).

O važnosti tog modela Andrić govori u eseju *Razgovor s Goyom* gdje u obliku dijalogiziranog eseja progovara kroz španjolskog slikara, izražavajući kroz njegov lik vlastita mišljenja o filozofiji, povijesti, umjetnosti i dr. „...Goya je temeljnu zadaću umjetnika formulirao kao rekreiranje legendi i bajki.“ (Nemeč, 2016: 251).

Nemeč u svom članku *Bljesak ljepote, postojanost zla* također navodi da je osnovna Andrićeva umjetnička nakana u eseju *Razgovor s Goyom* opisati energiju zla u svijetu i oživjeti legende i narodne priče, a te će nakane ostati konstantne i u njegovim kasnijim djelima. (Nemeč, 2012:

5). U romanu *Na Drini ćuprija*, posebice u prvoj polovini koja tematizira razdoblje bosanske povijesti pod vladavinom Osmanlija, izražen je legendarni sloj. U drugoj se polovini više obrađuje suvremenost i razdoblje austrijske okupacije. (Nemec, 2016: 251).

4.1. Lirske pjesme

Podrijetlo lirske narodne pjesme seže do samih početaka ljudske duhovnosti zbog potrebe za pokazivanjem nečeg osobnog i intimnog. Pojedinaac bi se „lirskim“ služio kako bi predočio svoje emocionalno stanje. (Botica, 2013: 99). „Lirika je stoga, u inicijalnoj fazi ljudske kulture, očitovanje čovjeka kao takvoga, izricanje o onome što dopire iz njegove dubine. To izricanje nije bilo ni pred kakvom naredbom izvana, već je bilo rezultat nagnuća iznutra.“ (Botica, 2013: 100).

Usmenoknjiževna se poezija u početku dijelila na junačku koja se izvodila uz pratnju gusli, i žensku koju su najčešće izvodile žene. Takva podjela terminološki odgovara današnjoj podjeli usmenoknjiževne poezije na lirske i epske pjesme. Jedna od razlika je u tome što su u lirskoj poeziji sadržani doživljaji i osjećaji bez pripovjednog opisa. (Kekez, 1983: 233).

Lirski iskaz karakterizira spontanost i nespontanost, a kao iskaz koji je potekao iz intime, trebao je odgovarajuću verbalnu realizaciju. Kod lirskog je oblikovanja nužan visok stupanj apstrakcije, dijelom zbog toga što lirika najčešće ne posjeduje povijesno uvjetovanu podlogu poput epike. Usmena lirika stremi ka konkretizmu; sve što se tematizira prikazuje se precizno kroz svoju predmetnu stvarnost. (Botica, 2013: 101, 102).

Najčešće se tematizira nešto subjektivno doživljeno što se u pjesmi dodatno personalizira, a najzastupljenija tematika lirskog ostvaraja je ljubavna. Usmena se lirika načelno ne ostvaruje u velikim formama i teži ka manjim formama prikazivanja. „Ono o čemu se govori, tema ili predmetna stvarnost, daje se tek u naznakama, kratko, a puna konkretizacija i vizualna predodžba prepuštaju se drugom sudioniku stvaralačkog čina – recipijentu, slušatelju, koji je najčešće aktivan sudionik poetskog čina.“ (Botica, 2013: 103).

U *Ćorkanu i švabici* može se naći primjer za usmenu lirsku pjesmu. „Te je jeseni došla i pjesma: Oj, đerdane, moj đerdane, moje suho zlato.“ (Andrić, 1981: 226).

Primjer za usmenu lirsku pjesmu može se pronaći i u romanu *Na Drini ćuprija* kada se opisuje ljepota Avgadine Fate.

„Mudra li si, lijepa li si
Lijepa Fato Avgadina!“ (Andrić, 2004: 102)

4.2. Epske pjesme

Epika u stihu obuhvaća veliki dio tradicijske književnosti, a nekad se smatrala i važnijim tipom usmene književnosti općenito. Razlog za to se krije u tome što su usmene pjesme tijekom povijesti književnosti imale važnu društvenu funkciju i taj je tip stvaralaštva općenito zauzimao privilegirano mjesto u stručnim krugovima. Iako raspon društveno relevantnih pjesama u epskim pjesmama nije bio velik, usmena predaja tog tipa sačuvala je pregled tadašnje povijesti. (Botica, 2013: 243).

O drevnom podrijetlu epske pjesme svjedoče brojni sačuvani primjeri i tragovi u djelima, a od lirske se pjesme najviše razlikuje po tome što uvijek sadrži fabulu i likove. Navedene komponente ona uzima iz društvene stvarnosti, no bez da ju oponaša. Naziv za tu njezinu osobinu je epska objektivnost.

Do izrazite zastupljenosti epske pjesme koje u Hrvatskoj nastupa početkom 18. stoljeća dolazi zbog snažne odgojne (edukativne), gnoseološke (spoznajne) i socijalne (društvene) funkcije, a u vremenu kad je bila značajno više zapisivana, smatrala se najvažnijom komunikacijskom stečevinom za najšire slojeve. (Botica, 2013: 246).

Nakon uvodnog dijela ili ekspozicije koju najčešće čini invokacija slijedi izravan prijelaz na događaj i razvijanje epske radnje. Radnja se razvija brojnim postupcima poput digresija, epskih scena, sporednih likova, retardacija i sl. (Kekez, 1983: 240).

U gradnji mosta u romanu *Na Drini ćuprija* bili su prisiljeni sudjelovati seljaci i kmetovi pa čak i prolaznici koji bi se našli blizu mosta, a jedne se večeri za vrijeme gradnje među njima našao neki Crnogorac koji im je uz gusle i pjevao.

„Pije vino srpski car Stevane
U Prizrenu, mjestu pitomome
Do njega su starci patrijari:

Četiri su starca patrijara,
I do njih je do devet vladika,
I dvadeset učtugli vezira,
I po redu srpski gospodari.
Vino služi provizur Mijajlo,
A svijetli sestra Kandosija
Sa njedara dragijem kamenjem...“ (Andrić, 2004: 27).

Moguće je pronaći još primjera u romanu za usmenu epsku pjesmu, poput onoga kada je narod od već poznate pjesme napravio novu ili pjesme mladića u regrutima.

„Kad Alibeg mladi beg bijaše,
Đevojka mu barjak nosijaše.“ (Andrić, 2004: 84).

„Kad Đorđe mladi beg bijaše,
Đevojka mu barjak nosijaše.“ (Andrić, 2004: 85)

„Sarajevo i Bosna,
Svaka majka žalosna
Koja šalje svoga sina
Caru u regrute.“ (Andrić, 2004: 175).

4.3. Mitovi

Mi(tem) se definira kao „drevni pričalački oblik o svemu onome što se događalo u (pra)početnim vremenima kad je čovjek pričom počeo objašnjavati stvari u sebi i oko sebe, odovdeći ih u neku smislenu vezu.“ (Botica, 2013: 404). Iz navedene definicije proizlazi da je za prepričavanje mitskog sadržaja ključan kontekst vremena. Za mitove su, osim mitskih bića, bitni mitsko vrijeme i prostor u kojem koegzistiraju mitska i ljudska bića. (Botica, 2013: 405)

Mitska projekcija dopušta da se donekle odrede sustavi vrijednosti i božanski akteri u ljudskoj zajednici tijekom povijesti zbog čega je veza između mitskog i ljudskog interaktivna. (Botica, 2013: 405).

„Donekle se može razumjeti razvoj od mitskoga prema nemitskom pričanju, odnosno konstruiran razvoj, sklonost da se kazuje priča koja je prvotno pripovijest o likovima koji mogu sve, a onda se tek postupno približuje sklonosti da se ispriča vjerodostojna ili vjerojatna priča. Mitovi o bogovima prelaze u legende o junacima...“ (Botica, 2013: 408).

Perina Meić u svom članku *Andrićevi Znakovi pored puta i poetika mita* uspoređuje Andrićevo djelo i mit te govori o brojnim sličnostima i zajedničkim svojstvima. Ona tako navodi da su *Znakovi pored puta*, baš poput mita, predstavljaju određenu vrstu samospoznaje i nastojanja da se objasni svijet oko sebe. Nadalje, izražavaju direktan odnos subjekta prema svijetu, imaju simboličnu, alegorijsku, umjetničku i komunikativnu funkciju i uspostavljaju poseban odnos prema totalitetu (koji se konstruira po modelu mitske svijesti). (Meić, 2016: 305)

„*Znakovi pored puta*, kao i mit, predstavljaju neku vrstu (samo)spoznaje, tj. pokušavaju da se objasni svijet oko sebe (i u sebi). U formi sivevremenskih iskaza izražavaju neposredan čovjekov/ subjektov odnos prema svijetu. Imaju simboličnu, alegorijsku, umjetničku i komunikativnu funkciju – to znači da se preko univerzalnih priča, zapleta ili motiva pokazuju i prenose poruke i iskustva koja istovremeno mogu biti općenite partikularne naravi. Imaju isti odnos prema totalitetu koji se konstruira preko raznolikih inačica istih ili sličnih motiva i tema.“ (Meić, 2016: 295)

4.4. Predaje

Predaje su stilski jednostavne i najčešće se sastoje od jedne epizode, a tematski obrađuju povijesne događaje, podrijetlo pojedinih pojava te vjerovanje u nadnaravne sile. Prema tematici se mogu podijeliti na mitološke, povijesne i etiološke. (Bošković-Stulli, 1997: 22).

U književnoteorijskom opisu predaja je kao oblik dobila razna značenja, a Jolles navedeni oblik objašnjava trostrukim značenjem: „kao djelatnost govorenja« (1), kao općenito pripriopćenje koje se kazuje (2) i, što je za našu temu najvažnije, kao »usmenim putem prošireno izvješće o nečemu, vijest o nečemu« (3).“ (Botica, 2013: 435).

Ključna razlika između predaje i bajke ili basne je vjerovanje u ono što se pripovijeda; umjesto na nadnaravnim elementima, predaja je uglavnom bazirana na stvarnim i mogućim stvarima i događajima. Opće i nadnaravno u predaji je zamijenjeno stvarnim i ovozemnim. Jednom od najstarijih hrvatskih predaja smatra se ona Konstantina Porfirogeneta, iz 10. stoljeća o dolasku Hrvata u današnju domovinu, a koja se nalazi u djelu *De administrandi imperio*. (Botica, 2013: 435, 436).

Mjesto događanja romana koje je naglašeno u *Prologu* i *Epilogu* jedan je od elemenata predaje u romanu *Travnička hronika*. Iako je u citatu vidljivo da se mjesta ne sjećaju ni najstariji ljudi, ono ipak postoji i živi u pričama mještana i značajno je za sve događaje koji će se zbiti u Travniku. Element je predaje i priča o dolasku francuskog konzula te ona o Napoleonovim osvajanjima i podvizima. (Botica, 2011: 3).

„Na kraju travničke čaršije, ispod hladovitog i hučnog izvora Šumeća, postoji otkad svet pamti mala »Lutvina kahva«. Toga prvog sopstvenika kafane, Lutve, ne sećaju se ni najstariji ljudi...“ (Andrić, 2013: 5).

O važnosti Lutvine Kahve još i prije Andrićeva romana svjedoči posjet austrijskog vojvode i prijestolonasljednika Rudolfa Franza Karla Josefa von Habsburga koji zbog dobre kave poklanja zlatnik zbog čega se od tada kava naziva *Rudolfova kava*. „Posredstvom književnog teksta naslova *Travnička hronika*, u kojem radnja započinje književnim toposom gostionice, u Travniku se održava tradicija njegovanja tog objekta koji je očito funkcionirao kroz vjekove bivajući tako pišćevom inspiracijom.“ (Babić, Vekić, 2013: 7).

Osim autora, pripovjedača i autorskih likova, Stipe Botica navodi da se u romanu može čuti *bezimni glas predaje* koji nije dodijeljen određenom liku, već predstavlja kolektiv. Svi važniji likovi pripadaju nekoj vrsti tradicije ili predaje koja ima znatan utjecaj na njihovo djelovanje. Radi se o likovima koji dolaze iz različitih sredina i različitih su vjera pa tako on opisuje muslimane, kršćane i židove, a svi su oni predstavnici svojih predaja. Prisutni su i tipovi stranaca koji svojim svjetonazorima također predstavljaju određenu tradiciju. Snažan je kontrast između običaja stranaca i domaćih ljudi, ali i između domaćih ljudi međusobno, što uvelike ovisi o njihovoj vjeroispovijesti. (Botica, 2011: 4).

„Četiri vere žive na ovom uskom, brdovitom i oskudnom komadiću zemlje. Svaka od njih je isključiva i strogo odvojena od ostalih. Svi živite pod jednim nebom i od iste zemlje, ali svaka od te četiri grupe ima središte svoga duhovnog života daleko, u tuđem svetu, u Rimu, u Moskvi, u Carigradu, Meki, Jeru salimu ili sam bog zna gde, samo ne onde gde se rađa i umire. I svaka

od njih smatra da su njeno dobro i njena korist uslovljeni štetom i nazatkom svake od tri ostale vere, a da njihov napredak može biti samo na njenu štetu.“ (Andrić, 2013: 293).

U romanu *Na Drini ćuprija* Andrić opisuje jedan od najtežih turskih zločina – danak u krvi, kojeg 1420. godine uvodi sultan Murat II. Riječ je o prikupljanju kršćanskih dječaka iz osvojenih zemalja u svrhu stvaranja elitne robovske vojske – janjičara. Roditelji su na različite načine pokušavali izbjeći takvu sudbinu pa su se služili podmićivanjem, a neki su čak sakatili ili unakazivali vlastitu djecu. Unutar ove se priče nalazi predaja o slavnom osmanskome vođi kršćanskog podrijetla, Mehmed- Paši Sokoloviću. (Dragić: 2011, 12). „Šta je bilo dalje od toga dečaka u sepetu, to kazuju sve istorije na svim jezicima, i to se bolje zna u širokom svetu nego ovde kod nas. S vremenom on je postao mlad i hrabar silahdar na sultanovu dvoru, pa kapudan-paša, pa carski zet, vojskovođa i državnik svetskoga glasa, Mehmed- paša Sokoli, koji je na tri kontinenta vodio većinom pobedonosne ratove, proširio granice Turske Carevine, osigurao je spolja, i dobrom upravom učvrstio iznutra.“ (Andrić, 2004: 19). Upravo je Mehmed- paša zaslužan za podizanje mosta na Drini, a do njegove je izgradnje za prijelaz služila stara crna skela koju je držao skeledžija Jamak.

Pripovijetka *Most na Žepi* donosi predaju o izgradnji mosta koji bi preko Žepe vodio u Višegrad. Priča govori o graditelju mosta koji nakon izgradnje umire od kuge i za njegovo se ime ne zna pa je tako i podrijetlo mosta ostalo nepoznato do ove priče. Na samom kraju pripovijetke iznosi se da je onaj koji priča prvi istražio podrijetlo mosta. „Onaj koji ovo priča, prvi je koji je došao na misao da mu ispita i sazna postanak...Čovek je bio znojan, a sa Drine je dolazio hladan vetar; prijatan i čedan je bio dodir toplog klesanog kamena. Odmah se sporazumeše. Tada je odlučio da mu napiše istoriju.“ (Andrić, 1981: 76).

U *Priči o vezirovom slonu* nalazi se predaja koja kruži Bosnom, a govori o strašnom i nemilosrdnom veziru, Seidu Ali Dželudinu- paši i njegovu ljubimcu – slonu filu. U pripovijetki je naznačeno da su bosanske varoši pune priča, najčešće izmišljenih. „Bosanske kasabe i varoši pune su priča. U tim ponajčešće izmišljenim pričama krije se, pod vidom neverovatnih događaja i maskom često izmišljenih imena, stvarna i nepriznavana istorija toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja.“ (Andrić, 1981: 146). Motiv slona u navedenoj pripovijetki ima ulogu sažimanja kolektivn predodžbe turske vlasti u Bosni. Upotrebom takvih motiva nesvakidašnjih životinja autor nastoji prikazati sudbinu tuđinske vlasti. (Kuvač-Levačić, 2011: 115- 117)

4.5. Legende

Iako se u hrvatskoj tradicijskoj kulturi očituje kao neovisna vrsta, legenda je usko povezana sa predajom. Osnovna je razlika u tome što legenda, za razliku od predaje, najčešće ima religijsku tematiku i karakteriziraju je fantastični elementi. Narativ legende u osnovi može tematizirati povijesne teme ili zgone iz života viših staleža, no obrađuje i ostale likove i događaje koji se ističu elementima fantastičnog i čudesnog. Legenda nije u tolikoj mjeri određena mjesnim kontekstom i nije joj za funkcioniranje potrebna mjesna recipijentnost. (Botica, 2013: 446, 447).

Fantastičnosti legende pridonosi učestala uporaba čuda i čudesnoga kao elemenata legendarnoga, a fabularna se nit tvori neobičnim osobinama likova i njihovih sudbina. U pravilu, legende i nastaju prema opisu ili pripovijedanju nekakvog čudesnog događaja. (Botica, 2013: 449).

Unutarnji iskaz legende značajno se razlikuje od onog predaje; legende nemaju za cilj unijeti strah, već vjeru u Boga i svetačka čudesa. (Bošković-Stulli, 1997: 24).

Oslanjanje na legende ubraja se u temelje Andrićeva estetičkog opredjeljenja još od *Puti Alije Đerzeleza*, preko legendi o svetom Francisu iz Asizija, o Lauri i Petrarci, do legendarnog sloja u novelama i romanima (osobito u djelima *Na Drini ćuprija* i *Prokleta avlija*.) (Nemec, 2016: 141). *Put alije Đerzeleza* se zasniva na više nekolicini usmenih pjesama o Đerzelezu i kraćoj epizodi pjeme o braći Morić. Unatoč tome, usmena je književnost u ovoj pripovijetki postoji na razini autorova jezika i stila, a primjer su mnoge epizode ispričane nalik onome kako usmena pripovijetka to čini. (Kekez, 1992: 196).

Pripovijetka *Put Alije Đerzeleza* nastala je na temeljima proznih predaja o junaku iz muslimanske epike, no u Andrićevoj je verziji Alija osjetljiv mladić koji često biva ismijavan od strane puka, za razliku od onog iz muslimanskih predaja. „...te kad god bi htio u šumu po drva, morao bi za rana poći opet se u mraku vratiti, vrebajući kada djece po ulicama nema, jer čim bi djeca Aliju na ulici opazila, zaorila bi u jedan glas: ćelo, ćelo! Toliko se djece bojao da su ga kamenicama tjerali...“ (Milanović, 1971: 124). Ovom pripovijetkom započinje Andrićev poetički zaokret prema oponašanju narodnih legendi i „tematizaciji lokalnog bosanskog kolorita s primjerenom jezičnom stilizacijom.“ (Nemec, 2016: 160).

Na početku pripovijetke na svečan je način prikazan dolazak Alije na koju i divljenje naroda dok ga dočekuje, no čim on siđe s konja, počelo se gubiti poštivanje naroda i on „kao da se izjednačio s ostalima...“ (Andrić, 1981: 34).

„Među posljednjima je stigao Đerzelez. Pjesma je išla pred njim. Na bijelom konju krvavih očiju, on je jahao ravanlukom, crvene su kite bile bijelca po očima, a dugi, čistim zlatom vezeni čevkeni na Đerzelezu sjali su i poigrali na vjetru. Dočekalo ga ćutanje, puno udivljenja i poštovanja. On je nosio slavu mnogih megdana i snagu koja je ulijevala strah; svi su bili čuli za njega, ali ga je malo ko vidio...“ (Andrić, 1981: 34).

Na samom se početku romana *Na Drini ćuprija* može pronaći primjer za legendu koja govori o gradnji mosta, graditelju Radi Neimaru i bratu i sestri Stoji i Ostoju koji su uzidani u stupove mosta kako bi se spriječilo vilu brodaricu u ometanju gradnje mosta. „Znali su da je gradnju mosta ometala vila brodarica, kao što je oduvek i svuda poneko ometao svaku gradnju, i noću rušila ono što je danju sagrađeno. Dok nije »nešto« progovorilo iz vode i savetovalo Radu i Neimaru da nađe dvoje nejake dece, bliznadi, brata i sestru, Stoju i Ostoju po imenu, i da ih uzida u srednje stubove mosta.“ (Andrić, 2004: 8). Graditelj je iz samilosti prema blizancima ostavio otvore na stupovima kako bi ih majka mogla dobiti, zbog čega, prema verziji pučke priče, već stotinama godina iz stupova teče mlijeko koje ljudi stružu i prodaju ženama koje nakon poroda nemaju mlijeka. (Nemec, 2016: 251) .

Spomenuta legenda nastaje za vrijeme gradnje mosta kada je, u selu pokraj Višegrada, zanjela neka maloumna djevojka i rodila dvoje mrtve djece – blizance. Nitko joj nije mogao objasniti da su djeca mrtva pa su joj govorili da su uzidana u most. „Tako je ostala priča da su Turci uzidali decu u most. Jedni su verovali u nju, drugi nisu, ali su je svi ponavljali i prenosili.“ (Andrić, 2004: 30). Osim legende o blizancima, poznata je i legenda o crnom Arapinu koji živi u otvoru ispod »kapije«. „U centralnom stubu mosta, ispod »kapije« , ima jedan veći otvor, uska i dugačka vrata bez vratnica, kao džinovska puškarnica. U tom stubu, kaže se, ima velika soba, mračna dvorana u kojoj živi crni Arapin. To znaju sva deca. On u njihovim snovima i nadlagivanjima igra veliku ulogu. Kome se on javi taj mora da umre. Nijedno dete ga još nije videlo, jer deca ne umiru. Ali ga je ugledao jedne noći Hamid, onaj sipljivi i večito pijani ili mamurni hamal krvavih očiju, i umro je još te noći, tu pored zida.“ (Andrić, 2004: 9).

U naslovu romana *Na Drini ćuprija* krije se folklorno podrijetlo, a dolazi od muslimanske narodne pjesme *Zidanje ćuprije* koja tematizira zidanje višegradskog mosta:

/ .../

„veće hajde gradu Višegradu
da se gradi na Drini ćuprija

/ .../

Osta danas na Drini ćuprija

osta danas, osta dovijeka.“ (Nemec, 2016: 251).

Važna je uloga legendarno – mitološkog sloja u navedenom romanu, „...u njemu se brišu vremenske granice i u dijegezu unosi nova dimenzija.“ (Nemec, 2013: 405).

U romanu *Prokleta avlija*, kod pripovijedanja o Džemovu životu, autor u pripovjedačevoj napomeni govori kako se priča temelji na arhetipskom motivu sukoba među dvojicom braće. (Nemec, 2016: 288).

„Otkako je sveta i veka postoje i neprestano se ponovo rađaju i obnavljaju u svetu – dva brata – suparnika. Jedan od njih je stariji, mudriji, jači bliži svetu i stvarnom životu i svemu onom što većinu ljudi vezuje i pokreće, čovek kome sve polazi za rukom, koji u svakom času zna šta treba a šta ne treba učiniti, šta se može a šta ne može tražiti i od drugi i od sebe. Drugi je sušta suprotnost njegova. Čovek kratka veka, zle sreće i pogrešnog prvog koraka, čovek čije težnje stalno idu mimo ono što treba i iznad onog što se može. On u sukobu sa starijim bratom, a sukob je neminova, gubi unapred bitku.“ (Andrić, 1981: 339).

Kako bi Ćamilovu priču učinio što uvjerljivijom, Andrić pripovijeda gotovo kroničarskim stilom, a sama priča o dvojici braće podsjeća na neki povijesni izvještaj. Unatoč tome, kasnija saznanja o Ćamilu dovode u pitanje vjerodostojnost priče. „Čitanje povijesih zapisa o toj povijesnoj osobi dovelo je Ćamila do stanja psihoze u kojoj više nije jasno razlučivao povijest od sadašnjosti, to jest tuđu biografiju od vlastitog života.“ (Lujanović, 2015: 119).

4.6 Bajke i basne

Unatoč tome što je u narodnoj tradiciji bajka usko povezana s mitom, ti se žanrovi bitno razlikuju prema glavnim likovima; božanska bića iz mitova u bajkama će zamijeniti ljudska. Ostale su im značajke vrlo slične pa tako ljudska bića u bajkama imaju neograničenu moć i slobodu i sposobni su savladati sve prepreke koje im se na putu nađu, pa tako i smrt. (Botica, 2013: 418).

Protagonist je uvijek čovjek koji vjeruje u moć svoje snage i njegov je stav oružje koje mu služi za svladavanje svih prepreka. U strukturi se bajke nalazi paradoks; akter koji je naizgled

nemoćan ili slab, odvažno ide prema cilju i uspijeva. Upravo je uspjeh osnovni pokretač događaja u bajci, uz dinamiku i akciju koje su okosnice strukture. (Botica, 2013: 419).

U *Znakovima pored puta* nalazimo primjer za bajku, za koju autor navodi da ju je davno pročitao, no i sada ga izrazi lica nekih ljudi na nju podsjećaju.

„Davno sam pročitao ovu bajku. Bila neka kneginja, pa kad je došao red na nju da bude kraljica, ona je prepustila presto drugome, a sama otišla, preobučena kao seoska djevojka, da po svetu traži svog nesrećnog prijatelja koji se bio izgubio. Na putu je sretne neka starica i pozna, pa kad se starica začudi što je vidi takvu, siromašnu i napuštenu, kneginja joj odgovori: - Nisam ja, dobra majčice, sama kao što izgledam; imam ja veliku pratnju briga, žalosti i bolova. Davno sam to pročitao, ali i danas mi se desi da sretnem čoveka ili ženu čiji me izraz lica podseti na tu bajku.“ (Andrić, 2014: 246).

Basne su žanr koji usko povezuje pisanu i usmenu tradiciju, a govore o životinjama ili stvarima s ciljem davanja pouke kroz alegoriju. Akteri u basnama su neljudska bića, a njihovo podrijetlo seže u 6. stoljeće prije Krista kad ih je njihov tvorac, Ezop, pričao u prozi, nakon čega se počinju širiti usmenom predajom. Basne su preko neljudskih likova govorile o tabuiranim sadržajima o kojima se tada vrlo rijetko slobodno govorilo, a od iznimne su važnosti. Pitanje povjerenja, prijateljstva i ravnopravnosti samo su neke od tema koje su imale za cilj prikazati karakterne osobine ljudi pa nije čudno da su za aktere izabrani upravo neljudski katakteri, poput zvjeri, koji će vjerno prikazati negativne osobine ljudske naravi. (Botica, 2013: 453).

Najčešće je riječ o priči koja ima vrlo kratak uvod i u kojoj se odmah prelazi na radnju, uglavnom u obliku dijaloga, bez sporednih epizoda. Radnja je jednolinijska i vodi ka raspletu popraćenom određenom poukom. Imajući recipijenta u vidu, narod je često za aktere basni uzimao životinje iz vlastitog zavičaja, pripisujući im pritom određena tipska obilježja pa su tako u hrvatskim basnama životinje iz određene sredine bile akteri, a najčešće se radilo o psu, konju, kokoši, pijetlu, mački itd. (Botica, 2013: 453-456).

Pripovijetka *Aska i vuk* najbliža je žanru basne; protagonisti su životinje – vuk i janje koje svojom mudrošću nasamari vuka i spasi vlastiti život. „Mi i ne znamo koliko snage i kakve sve mogućnosti krije u sebi svako živo stvorenje. I ne slutimo šta sve umemo. Budemo i prođemo, a ne saznamo šta smo sve mogli biti i učiniti. To se otkriva samo u velikim i izuzetnim trenucima kao što su ovi u kojima Aska igra igru za svoj već izgubljeni život. Njeno telo se više nije zamaralo, a njena igra sama iz sebe stvarala nove snage za novu igru. I Aska je igrala. Izvodila je sve nove i nove figure, kakve ne poznaje škola nijednog učitelja baleta.“ (Andrić, 1958: 386)

4.7 Jednostavni usmenoknjiževni oblici

Uporaba termina *jednostavni oblici* znatno se intezivirala po izlasku Jollesove knjige, a desetak njegovih imenovanja za ovaj tip pripadaju usmenoj književnosti, iako su prema svojoj izvedbenoj fakturi samo neki od njih jednostavni. Uzme li se u obzir struktura, izražajni i stilski inventar, funkcija i povijest usmene književnosti, najvažnije su svakako poslovice i zagonetke. Navedenim su formama zbog strukturalnih obilježja slični aforizmi i grafiti, iako se radi o primarno pisanim formama. (Botica, 2013: 488).

Zbog vremena njezina pojavljivanja, kulturni antropolozi govore o iznimnoj starosti poslovice. Njezini počeci sežu još u doba kada se čovjek bavio ratarstvom i ovisio o kretanju godišnjeg ciklusa. Iskustvom je čovjek došao do poslovice i koristio ju svakodnevno, a vrlo rano je počeo i sa zapisivanjem. Stipe Botica ukazuje na izvedbeno trojstvo poslovice koje čine kratkoća, istinitost i iskustvena činjenica. Svaka je od navedenih sastavnica važna za funkcioniranje poslovice, no prevladava važnost iskustvene činjenice jer je iskustvo samo po sebi izrazito važno za smislenu uporabu. (Botica, 2013: 489). U proznom opusu Ive Andrića može se pronaći iznimno velik broj primjera za poslovice, osobito u knjizi fragmenata *Znakovi pored puta*.

„Zavist ljudi, to je gnev bogova.“ (Andrić, 2014: 12).

„Zaborav je jedan od elemenata neophodnih u razvitku života.“ (Andrić, 2014: 23).

„Da je ćutanje snaga a govorenje slabost, vidi se i po tome što starci i deca vole da pričaju.“ (Andrić, 2014: 31).

„Nisu svi ljudi tako rđavi kao što to rđav čovek misli.“ (Andrić, 2014: 49).

„Primitivni i ograničeni ljudi imaju razvijenu sposobnost nadanja. Kod umnih i darovitih ljudi ta je moć, čini se, manja.“ (Andrić, 2014: 53).

„Slijedeći Kvintilijanov savjet govornicima da ne rabe pretjerano mudre izrjeke jer one, osim što stvaraju isprekidan stil, mogu jedna drugoj i smetati, Andrić je strogo vodio računa o pravilnoj uporabi, smještanju poslovice u primjeren kontekst te o njihovu stilskom suglasju s vlastitim izričajem.“ (Nemec, 2016: 331).

Andrićeve pripovijetke i romani također sadrže mudre izreke pa tako na samom početku romana *Travnička hronika*, kod opisivanja Kapidžibašina trovanja, pri kraju njegove agonije, Andrić

piše: „Za lekare je bilo dockan, a hodža je uvijek na vreme.“ U istom romanu kajmakam Resim-beg završava svoj dijalog s pašom rečenicom: „Šta ćeš, pašo? Znaš kako se kaže: Svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo.“ (Nemec, 2014: 568). Brojni su primjeri za gnomu, anegdotu i poslovicu u romanu *Travnička hronika*, no dubljim uvidom je vidljivo da Andrić u većoj mjeri koristi vlastite dosjetke nego narodne poslovice. Unatoč tome, on svoje poslovice oblikuje prema narodnoj tradiciji i vlastitom iskustvu. (Botica, 2011: 12).

„Uostalom, davno je rečeno: »Castis omnia casta.« Ko je čista srca njemu je sve čisto...“ (Andrić, 2013: 128).

„...jer ljudi nikad neće prestati da traže i žele više i bolje od onoga što im sudbina daje.“ (Andrić, 2013: 177).

„Ukratko: šta vredi imati mnogo i biti nešto, kad čovek ne može da se oslobodi straha od sirotinje, ni niskosti u mislima, ni grubosti u rečima, ni nesigurnosti u postupcima, kad gorka i neumitna a nevidljiva beda prati čoveka u stopu, a taj lepši, bolji i mirniji život izmiče se kao varljivo priviđenje.“ (Andrić, 2013: 138).

„Ali ne boluju samo siromasi. Bolest je ovde sirotinjska sudbina, ali i bogataška kazna.“ (Andrić, 2013: 259).

U romanu *Na Drini ćuprija* mogu se pronaći sljedeći primjeri za poslovicu:

„Zaborav sve leči, a pesma je najbolji način zaborava, jer u pesmi se čovek seća samo onoga što voli.“ (Andrić, 2004: 85)

„Očajni ljudi čine očajne napore da bi izgledali mirni i ravnodušni, gotovo lakomisleni.“ (Andrić, 2004: 73).

„Ali nevolje ne traju večno (i to im je zajedničko sa radostima), nego prolaze ili se bar smenjuju, i gube u zaboravu.“ (Andrić, 2004: 98).

„(Najbednija i najtragičnija od svih čovekovih slabosti nesumnjivo je njegova potpuna nesposobnost predviđanja, koja je u oštroj protivnosti sa tolikim njegovim darovima, veštinama i znanjima.)“ (Andrić, 2004: 280).

Anegdote su sažete, humoristične priče o nekoj osobi ili događaju. Najčešće imaju dvodijelnu strukturu koja započinje predstavljanjem glavnog aktera u nekoj neuobičajenoj situaciji, a potom slijedi situacija u kojoj će se taj akter pokazati. Nema digresija i usporavanja i dijalogom se dolazi do situacije koja razotkriva karakter aktera. Ovome tipu je tijekom povijest osnovna

funkcija bila zabaviti slušatelja, a akteri su se u načelu služili ošrim dosjetkama koje su često znale biti metaforizirane ili figurativne. (Botica, 2013: 456).

„Mogu to biti općepoznate povijesne ličnosti ili mjesni originali, a sadržaji se, kao i inače u folkloru, lako prenose s jedne osobe na drugu.“ (Bošković-Stulli, 2006: 25).

U zbirci fragmenata *Znakovi pored puta* moguće je pronaći mnoštvo primjera za anegdotu. Krešimir Nemeć tvrdi da se opseg fragmenata u *Znakovima pored puta* kreće u širokom rasponu: „...od sentencije i aforizma, preko refleksivnih paragrafa realiziranih u više rečenica, pa sve do mikroeseja, anegdota, kratkih priča, fragmenata moralističkog i didaktičkog karaktera...“ (Andrić, 2014: 580).

„ - Vi ćete sagoreti brzo i beskorisno. Iza vas će ostati sami pepeo.

- Ako! Znaće se bar da smo bili vatra. A iza vas će ostati samo balav trag, kao od puža.“ (Andrić, 2014: 63).

„To je bio jedan od onih ljudi što ne zauzimaju mnogo mesta u svetu. Bio je dobar. Jedino što je kod te njegove dobrote moglo da smeta, to je njegova stalna težnja da bude i izgleda bolji nego što je. To je kvarilo.“ (Andrić, 2014: 50).

„Njemu je neko rekao: » Treba da se oslobodite toga osećanja manje vrednosti kad javno istupate. To nije tako teško kao što vi mislite. Samo vaša preterana osetljivost i bojažljivost smetaju vam. Ja ću vam dati dobar savet. Kad izađete na govornicu, pred neki skup, zamislite samo da imate sve same glupake ili, u najmanju ruku, prosečne i neuke ljude pred sobom. «

I on je poslušao savet i primenio ga prvom prilikom. Ali stvar je ispala tako da su pred njim odjednom sedele sve same pametne glave, ili bar iznad proseka, a njegov govor bio je kao govor čoveka koji je ispod proseka, čak i glup. Tako mu je izgledalo.“ (Andrić, 2014: 52).

„Postoji priča da je na dvoru nekog sultana bio naročit činovnik čija je titula glasila: evetfendija. Njegova jedina dužnost je bila » da klima glavom u znak odobravanja na sve što sultan kaže.« (Andrić, 2014: 64)

„Po islamskom verovanju Jovan Krstitelj je, u razgovoru, upitao Satanu (Iblisa) kad je njegova vlast nad čovekom najveća.

» Onda kad se čovek najede i napije« – odgovorio je Iblis.

Zbog toga je Jovan Krstitelj rešio da bude i ostane uzdržljiv u jelu i piću.“ (Andrić, 2014: 96)

5. Zaključak

Tema diplomskog rada su usmenoknjiževne vrste u proznim djelima Ive Andrića. Na temelju proznog opusa Ive Andrića obrađene su vrste usmene književnosti prema teoretičaru Stipi Botici. O iznimnoj integritiranosti usmene književnosti u Andrićeva djela, poglavito prozu, tumače brojni primjeri narodnih poslovice, anegdota i legendi u njegovim djelima. Uzimajući motive iz folklorne tradicije, Andrić često proslavlja već poznate junake preuzete iz kronika i usmene predaje, a usmena je književnost u njegovoj prozi također vidljiva na razini jezika i stila.

Korpusu djela obrađenih u radu pripadaju romani *Na Drini ćuprija* (1945.), *Travnička hronika* (1945.), *Prokleta avlja* (1954.), zbirka lirskih fragmenata *Znakovi pored puta* (1976.) i pripovijetke *Put Alije Đerzeleza* (1919.), *Mustafa Madžar* (1924.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Aska i vuk* (1960.), *Ćorkan i Švabica* (1921.) i *Most na Žepi* (1925.).

Usmenoknjiževne vrste su izdvojene prema teoretičaru Stipi Botici, a istraživački je dio rada prema toj podjeli podijeljen na poglavlja *Lirske pjesme, Epske pjesme, Mitovi, Predaje, Legende, Bajke i basne i Jednostavni oblici*. Nakon uvoda slijedi poglavlje o životu Ive Andrića, njegovom književnom stvaralaštvu i utjecaju na razvoj hrvatske književnosti. Za njegovu biografiju će se ponajviše poslužiti priručnikom *Gospodar priče: poetika Ive Andrića* Krešimira Nemeca.

Drugo poglavlje nosi naslov *Suodnos pisane i usmene književnosti* i u njemu će se, osim definicije usmene književnosti, iznijeti osnovne razlike usmene i pisane književnosti, a pri čemu će poslužiti teoretska razmatranja Josipa Kekeza i Estele Banov- Depope. U poglavlju se, među ostalim, razmatra povijesni komunikacijsko- perцепcijski suodnos ovih dvaju književnosti i objašnjava podjela na faze.

Okosnicu rada predstavlja treće poglavlje *Usmenoknjiževne vrste u prozi Ive Andrića*. Od usmenoknjiževnih oblika obradit će se lirske pjesme, epske pjesme, mitovi, predaje, legende, bajke, basne i jednostavni oblici. Za definiranje navedenih oblika poslužit će se razmatranjima Josipa Kekeza, Stipe Botice, Krešimira Nemeca, Vande Babić, Denisa Vekića, Marka Dragića i Maje Bošković-Stulli. Primjer za lirsku i epsku pjesmu pronađen je u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) i pripovijetki *Ćorkan i Švabica* (1921.); najviše primjera za predaju nalazi se u romanima *Travnička hronika* (1945.), *Na Drini ćuprija* (1945.), a u pripovijetki *Most na Žepi* (1925.) također se može pronaći predaja o izgradnji mosta i priča o njegovu graditelju.

Legende prevladavaju u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) i *Prokleta avlija* (1954.), a primjer za bajku i basnu pronađen je u *Znakovima pored puta* (1976.) te pripovijetki *Aska i vuk* (1960.).

Njegovi se romani mogu promatrati kao svojevrzne povijesne kronike jer opisuju stvarne isječke iz bosanskohercegovačke povijesti što potvrđuje i činjenica da se pri pisanju služio autentičnim podacima, upravo kako bi učinio djela što vjerodostojnijima. Unatoč tome, Andrić se pri pisanju ne služi isključivo poznatim podacima, uzimajući pritom samo ono što mu odgovara i ubacujući osobne preinake.

Za učestalu uporabu usmenoknjiževnih elemenata u svom opusu zaslužno je iznimno poznavanje povijesti i narodnih predaja pojedinih područja o kojima piše, u prvom redu Bosne i Travnika. Predajno se u njegovim djelima također očituje u samim likovima i odnosu “domaćih“ i “stranaca“, a u kojem su domaći likovi gotovo u potpunosti preuzeti iz narodnih predaja i pripadnici su određene tradicije koja utječe i na njihovo djelovanje kroz radnju. Opisi narodnih običaja i vjerovanja daju dubinski uvid u sliku života naroda kojeg opisuje.

Iz analize njegovih djela vidljivo je da se Andrić pri pisanju uvelike oslanja na usmenu književnost i tradiciju služeći se obilato usmenoknjiževnim oblicima, no tematika njegovih djela obrađuje probleme različitih vjera, kultura i narodnosti te ga čini aktualnim i danas.

6. Literatura

1. Andrić, Ivo. 1981. *Znakovi pored puta*. SOUR Svjetlost. Sarajevo.
2. Andrić, Ivo. 2004. *Na Drini ćuprija*. Globus media. Zagreb
3. Andrić, Ivo. 2013. *Travnička hronika*. Školska knjiga. Zagreb
4. Andrić, Ivo. 1981. *Izabrane pripovijetke*. OO Izdavačka djelatnost. Sarajevo.
5. Andrić, Ivo. 1958. *Pripovetke*. Prosveta. Beograd.
6. Babić, Vanda, Vekić, Denis. 2013. Smisao i značaj suvremenih medija u prikupljanju i proučavanju hrvatske usmenoknjiževne baštine. *In medias res*, filozofija medija, vol. 2, br. 2, 162-171.
7. Babić, Vanda, Vekić, Denis. 2013. Od Lutvine Kahve do 4 sobe gospođe Safije: Između legende i autentičnosti. *Motrišta*, 71-72, str. 29-35.
8. Banov-Depope, Estela. 2015. *Suodnosi usmene i pisane književnosti*. Hrvatsko filološko društvo – Rijeka.
9. Botica, Stipe. 2011. Predajno u travničkoj hronici. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br.8, Mostar, 2012, str. 82-101
10. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb
11. Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Priče i pričanje*. Matica hrvatska. Zagreb
12. Dragić, Marko. 2011. Danak u krvi u romanu Na Drini ćuprija i u suvremenome pripovijedanju. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 8, str. 123-139.
13. Kekez, Josip. 1983. *Usmena književnost*. U: *Uvod u književnost*, str.175-253. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb
14. Kekez, Josip. 1992. *Hrvatski književni oikotip*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
15. Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb
16. Kuvač-Levačić, Kornelija. 2011. Vlast kao zoometafora u “Priči o vezirovom slonu“ Ive Andrića. *Zadarska smotra : časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, br.60, str. 115-122
17. Lujanović, Nebojša, Škvorec, Boris. 2010. Andrić kao model izmještenog pisca. *FLUMINENSIA*, br. 2, str. 37-52

18. Lujanović, Nebojša. 2015. Ironijsko poigravanje pripovjedačkom "istinom" i implicitni autor u Andrićevoj Proklesoj avliji. *Umjetnost riječi, časopis za znanost o književnosti*, LIX, svezak 1-2, 11-131
19. Milanović, Branko. 1971. *Novija književnost*. U: *Bosanskohercegovačka književna hrestomatija*. Knjiga III. Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo. Sarajevo
20. Meić, Perina. 2016. Andrićevi Znakovi pored puta i poetika mita. Zbornik radova *Znakovi*.
21. Nemeč, Krešimir. 2016. *Gospodar priče: Poetika Ive Andrića*. Školska knjiga. Zagreb
22. Nemeč, Krešimir. 2012. *Bljesak ljepote, postojanost zla. O nekim aspektima novelistike Ive Andrića*. Izvorni znanstveni članak. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
23. Nemeč, Krešimir. 2014. *Pogovor: Knjiga mudrosti i kontemplacije*. (Ur.) *Znakovi pored puta*. Školska knjiga. Zagreb
24. Visković, Velimir. 2003. *Kronologija Ive Andrića*. (Ur.) *Ex ponto; Nemiri; Lirika*. Konzor. Zagreb

7. Sažetak

Usmenoknjiževne vrste u proznim djelima Ive Andrića

Ovaj završni rad imao je za cilj prikazati inkorporiranost usmene književnosti u proznom stvaralaštvu Ive Andrića, njegovim romanima i pripovijetkama. Korpusu odabranih djela pripadaju romani *Na Drini ćuprija* (1945.), *Travnička hronika* (1945.), *Prokleta avlija* (1954.), pripovijetke *Mustafa Madžar* (1924.), *Put Alije Đerzeleza* (1919.), *Aska i vuk* (1960.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Ćorkan i švabica* (1921.), *Most na žepi* (1925.) te zbirka lirskih fragmenata *Znakovi pored puta* (1976.).

Rad također obrađuje odnos Ive Andrića i usmene književnosti te njegovu tendenciju da se u svojim djelima, posebice prozi, obilato služi elementima usmene književnosti.

Temeljni dio rada koji obrađuje usmenoknjiževne elemente podijeljen je na poglavlja *Lirske pjesme*, *Epske pjesme*, *Mitovi*, *Predaje*, *Legende*, *Bajke i basne* i *Jednostavni oblici*.

Ključne riječi: Ivo Andrić, usmena književnost, proza, lirske pjesme, epske pjesme, mitovi, predaje, legende, bajke, basne, anegdote

8. Summary

Oral literature genres in the prose works of Ivo Andrić

The main purpose of this work was to represent involvement of oral literature elements in prose works of Ivo Andrić. Corps of selected works includes his novels *Na Drini ćuprija* (1945.), *Travnička hronika* (1945.), *Prokleta avlija* (1954.), short stories *Mustafa Madžar* (1924.), *Put Alije Đerzeleza* (1919.), *Aska i vuk* (1960.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Ćorkan i švabica* (1921.), *Most na žepi* (1925.) and a collection of fragments *Znakovi pored puta* (1976.).

Work also studies relationship between Ivo Andrić and oral literature and his tendency to use oral literature elements in his works, especially ones written in prose.

The basic part of the work which processes oral literature elements is divided into chapters *Lyric poems*, *Epic poems*, *Myths*, *Sales*, *Legends*, *Fairytales and fables* and *Simple forms*.

Key words: Ivo Andrić, oral literature, prose, lyric poems, epic poems, myths, sales, legends, , fairytales, fables, anecdotes